

Kraków, 24.08.2023 r.

Dr hab. Maciej Zdanek, prof. UJ
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
ul. Wielicka 75/17
30-552 Kraków
maciej.zdanek@uj.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej Bernadety Maj *Kulturotwórcza rola opactwa cysterskiego w Mogile w życiu państwa i narodu polskiego oraz społeczności lokalnej w XX i XXI wieku*, Kraków 2023, stron 656, ilustracji 343, promotor: dr hab. Janusz Smołucha, prof. AIK,

promotor pomocniczy: dr Andrzej Wadas, AIK

Dziedzina: nauki humanistyczne, dyscyplina: nauki o kulturze i religii

Klasztor Cystersów w Krakowie-Mogile ufundowany w latach 1220-1225 przez biskupa krakowskiego Iwona Odrowąza zyskał w ciągu wieków nieprzerwanego rozwoju wybitną pozycję i znaczenie. Jego dzieje i dziedzictwo były i są przedmiotem wnikliwych i owocnych badań historyków, historyków sztuki i architektury, archeologów, muzykologów, bibliotekoznawców i archiwistów. Dorobek tych badań jest imponujący, aczkolwiek do dziś klasztor nie doczekał się monografii swoich dziejów: ani całościowej, ani obejmującej poszczególne epoki lub zagadnienia tematyczne. Zaistniały przy tym znaczące dysproporcje. Najintensywniejsze studia nad dziejami klasztoru w Mogile poświęcono epoce średniowiecza. Okres wczesnonowożytny jest zbadany bardzo nierównomiernie. Najslabiej rozpoznany jest XIX i XX w., przy czym nieco, ale tylko nieco lepiej prezentuje się stan wiedzy o działalności klasztoru w okresie Polski Ludowej w Nowej Hucie.

Autorka recenzowanej rozprawy obrała za cel właśnie XX i pierwsze dwie dekady XXI w. (po 2022 r.), co należy ocenić bardzo pozytywnie. Drugą zaletą zaproponowanego tematu jest zajęcie się kulturotwórczą działalnością i oddziaływaniem klasztoru. Tradycje badań nad cystersami w Polsce, które w nowoczesnej formie narodziły się w II połowie XIX w., miały bowiem u podstaw zainteresowanie historyków fundacjami, uposażeniem, immunitetem i gospodarką oraz badania historyków sztuki nad architekturą kompleksów kościelno-klasztornych, z mocnym nachyleniem na ich najstarsze romańskie i gotyckie fazy rozwoju. Mimo stopniowego, dokonującego się w II połowie XX w. rozszerzenia perspektyw badawczych na inne zagadnienia, ciągle szeroko pojęta kultura zakonu, zwłaszcza zaś kultura

intelektualna oraz religijna (duchowość), pozostaje niewystarczająco rozpoznana. Ważna jest zatem każda próba przybliżenia i zgłębienia tej problematyki.

Recenzowana rozprawa składa się z numerowanych części: wstępu (1), wprowadzenia (2), trzech rozdziałów zasadniczych (3-5), zakończenia (6), aneksów (7), bibliografii (8) i spisu ilustracji (9). Numeracja taka zgodnie z przyjętymi zwyczajami powinna objąć tylko właściwe rozdziały.

Nader skromny, sześciostronicowy Wstęp (s. 7-12) zawiera zarys podjętej tematyki i celów badawczych, omówienie stanu badań, wykorzystanych źródeł i zastosowanych metod. Niestety, kwestie teoretyczne i koncepcyjne potraktowano nader pobieżnie, co jest częstym błędem. Brak głębszej refleksji w tym zakresie wpłynął bez wątpienia na chaotyczność wywodów i zatrąę wielu walorów pracy.

Tytuł pracy kieruje uwagę na opactwo jako czynnik kulturotwórczy. Należało zatem we wstępie odnieść się z namysłem do zagadnienia kultury, która jest przedmiotem rozległych i bardzo zróżnicowanych badań. Wydawało się, że cytaty z Tadeusza Manteuffla o podstawowym podziale na kulturę materialną i symboliczną zapowiada wejście w tę bogatą dyskusję. Pozostał on jednak bez rozwinięcia. Autorka nie określiła też precyzyjnie pola badań. W tekście można znaleźć liczne refleksje zrozumienia problemu fundamentalnego: że instytucję życia religijnego należy pojmować we właściwych jej kategoriach, wychodząc od jej ideału duchowego i właściwych dla niej norm, a zatem, że koniecznie spojrzeć należy na stojącą u podstaw zakonu duchowość, formy jej realizacji oraz ich ewolucję. Wyjść należało zatem od charyzmatu cystersów, rozwoju zakonu i zmian w kolejnych epokach. Dobry punkt wyjścia stanowi cytowana, ale w tym względzie w ogóle nie wyzyskana książka K. Morajki OCist. Omówił on najpierw kluczowe części składowe charyzmatu zakonnego, a następnie wyróżnił następujące kulturotwórcze elementy tego charyzmatu: działalność gospodarcza, architektura i sztuka, kultura piśmiennicza oraz edukacja. W naturalny sposób rysował się następujący kwestionariusz badawczy: kultura duchowa (religijna), kultura materialna, kultura artystyczna oraz kultura intelektualna (umysłowa). Istotnie Autorka zajmuje się tymi właśnie zagadnieniami. Gdyby jednak ten – lub inny, byle przemyślany i uzasadniony – porządek określiła na wstępie, o ileż łatwiej nadałaby rozprawie klarowną strukturę.

To jednak nie wszystko. W rozprawie zastosowano model opisowy w układzie chronologicznym, a nie analityczny w układzie problemowym. Tytuł zaś zapowiadał analizę roli kulturotwórczej, a więc kwestię oddziaływania, wpływu i recepcji, co wymagałoby zbadania interakcji z kulturą lokalną, regionalną czy narodową oraz wykrycia, czy, w jakiej dziedzinie, kiedy i jak trwale cystersi mogli odcisnąć ślad w zakresie kultury ogólnej na

różnych poziomach. Zadanie to nie zostało wykonane w sposób systematyczny, raczej zebrano ku temu materiał. Niepotrzebnie w tytule rozprawy wpisano szeroki zasięg tego oddziaływania „w życiu państwa i narodu polskiego oraz społeczności lokalnej”. Narzucono w ten sposób interpretację zdarzeń, której należało dowieść w trakcie wywodu; ten zaś wywód do tak szerokiej konkluzji nie doprowadził. Autorka bowiem ostatecznie stwierdziła – bardzo słusznie – pierwszoplanowy lokalny zakres oddziaływania kulturalnego klasztoru, a tylko w pewnych przejawach znaczenie ponadlokalne, na pewno jednak nie przechodzące w czynnik współkształtujący profil kultury narodowej, co zresztą klasztorowi niczego nie ujmuje z jego znakomitej roli dziejowej.

Nieprecyzyjne są też podane cezury czasowe rozprawy, tj. XX i XXI w. Z wieku XXI chodzi bowiem o dwie dekady. Rozprawę zamyka rok 2022 i data ta ma swoje mocne uzasadnienie. Jest to mianowicie jubileusz 800-lecia fundacji klasztoru i otwarcie Muzeum Duchowości i Sztuki Cystersów w Mogile, która to instytucja o ogromnym potencjale kulturotwórczym zarazem wieńczy dotychczasowe działania cystersów, jak i tworzy nowy potencjał w tym zakresie. Autorka bardzo słusznie kładzie na to nacisk. Bardziej nieokreślona pozostała cezura początkowa. Właściwy rozdział Autorka rozpoczyna od 1914 r., a nakreślenie prac konserwatorskich od 1897 r. I rzeczywiście w dziejach klasztoru granica ta jest niejasna, bowiem prace z końca XIX w. stanowiły właściwy wstęp do wielkoskalowych inwestycji, remontów i konserwacji, które nastąpiły począwszy od 1901 r. Należy zatem uznać, że cezura początkowa ma charakter konwencjonalny.

Z powyższych wywodów wynika, że cele i zawartość rozprawy oddawałby precyzyjniej nieco inny tytuł: w wąskim ujęciu jako „Działalność kulturalna opactwa cystersów w Mogile w latach 1901-2022”, a w szerszym ujęciu „Duchowość, duszpasterstwo i działalność kulturalna opactwa cystersów w Mogile w latach 1901-2022”.

We wstępie niewystarczająco omówiono podstawę źródłową. Szkoda, ponieważ Autorka wykonała bardzo rozległą kwerendę, która zasługuje na uznanie. Dotyczy to zwłaszcza eksploracji rękopiśmiennego zasobu Archiwum Cystersów w Mogile. Przypadkowy charakter ma omówienie stanu badań. Zadanie było trudne, bo klasztor mogiński ma bardzo bogatą bibliografię. W wstępie przytoczono wybiórczo i bezładnie część inicjatyw badawczych i publikacji (z zaskakującym błędem, że W. Łuszczkiewicz był autorem „Monografii opactwa cystersów we wsi Mogile” z 1867 r.). Szkoda, że Autorka nie ograniczyła się do kluczowych prac klasycznych oraz najnowszych ujęć syntetyzujących. Pomogłoby to dokonać klarownego podsumowania: jakie zagadnienia zostały dotąd rozpoznane, czego nie wiemy, a nade wszystko w kontekście podjętego zadania – co wiemy o

kulturotwórczej działalności i dziedzictwie cystersów mogińskich. Mielibyśmy wtedy uzasadnienie zdania, że „opactwo cystersów w Mogile zachowało swoją kulturotwórczą rolę w życiu państwa, narodu i społeczności lokalnej” (s. 10) – żeby pisać, że zachowało, trzeba bowiem najpierw pokazać, że rolę taką wcześniej pełniło. Była to też dobra okazja, by osadzić całość w kontekście historycznym. Nie wymaga to jednak w rozprawie poświęconej XX i XXI wiekowi detalicznego rozpisywania historii początków zakonu oraz dziejów klasztoru w wiekach XIII-XVIII. Wystarczyło podać najważniejsze fakty koncentrując się na zagadnieniach kultury. W ten sposób zbędna byłaby część historyczna zawarta we Wprowadzeniu, które pod względem warsztatowym jest bez wątpienia najsłabszą częścią rozprawy i stanowi jej obciążenie.

Wspomniane wyżej Wprowadzenie (s. 13-107) to ponadstronicowa, nieproporcjonalnie duża partia tekstu, w której pomieszczono powstanie i rozwój zakonu cystersów w średniowieczu wraz z omówieniem duchowości cysterskiej (s. 13-27), następnie sprowadzenie cystersów do Polski i fundację klasztoru w Mogile (s. 28-44), działalność gospodarczą i oddziaływanie na kraj (s. 45-50), rozwój biblioteki i działalność skryptorium (s. 50-67), działalność w zakresie nauki, sztuki i rozwój życia codziennego (s. 67-87) oraz osobne podrozdziały poświęcone wybranym osobom: Stanisławowi Samostrzelnikowi (s. 87-97) oraz opatom zasłużonym na polu kultury – Erazmowi Ciołkowi (s. 97-101), Marcinowi Białobrzieskiemu (s. 101-104), Wawrzyńcowi Gośliickiemu (s. 104-105) i Pawłowi Piaseckiemu (s. 105-107). Wywody te niepotrzebnie skoncentrowano tak bardzo na średniowieczu. Epoka nowożytna została potraktowana pobieżnie, zupełnie zaś zaskakuje pominięcie rozwoju zakonu i samego klasztoru mogińskiego w XIX w., co powinno stanowić naturalne wprowadzenie w rozprawę traktującą o XX i XXI w.

Układ treści w ramach Wprowadzenia jest niewyobrażalnym chaosem, w którym uwidacznia się brak panowania nad faktografią, nieumiejętność selekcji danych, a zwłaszcza nieustanne tracenie z pola widzenia kultury jako osi przewodniej rozprawy. Najpoważniejszą usterką w tym zakresie jest zupełne pominięcie kwestii studiów uniwersyteckich cystersów oraz ścisłych związków klasztoru w Mogile z Uniwersytetem Krakowskim. Panuje chaos w cytowaniu literatury bez rozróżnienia prac pierwszorzędnych i drugorzędnych, wyników badań aktualnych od dawnych; widać to mocno w omawianiu przebiegu fundacji klasztoru. Cytując źródła Autorka nie odróżnia tekstu źródłowego od tekstu wydawcy (nagłówki) oraz od regestów (w tym wypadku z haseł w Słowniku historyczno-geograficznym województwa krakowskiego w średniowieczu autorstwa J. Laberscheka), które przywołuje jako tłumaczenie (s. 36, 38). Zdarzają się błędy faktograficzne (np. Cîteaux koło Lyonu zamiast koło Langres,

s. 15; początek zakonu to nie bulla Paschalisa II z 1100 r., ale Carta Caritatis Kaliksta II z 1119 r., s. 16; św. Bernard nie był twórcą kultu maryjnego w średniowieczu, s. 26). Błędem w zakresie terminologii jest używanie terminu „zakon” w znaczeniu „klasztor” (np. „zgoda na lokację klasztoru w tak zwanym kluczu prandocińskim”, „Kacice znacznie lepiej spełniały wymogi lokacji dla nowo powstającego zakonu cysterskiego”, s. 37). I rzecz absolutnie kluczowa: brak wniosków. Bez wątpienia ta część rozprawy jest jej najsłabszą częścią. Ujawnia ona poważne braki w warsztacie historycznym, zwłaszcza w zakresie epok dawnych.

Właściwa merytoryczna partia rozprawy obejmuje trzy rozdziały – trzeci, czwarty i piąty – wedle porządku chronologicznego: okres do 1945 r., następnie lata Polski Ludowej i wreszcie okres III RP (do 2022 r.).

W rozdziale trzecim omówiono kulturotwórczą rolę klasztoru w okresie dwudziestolecia międzywojennego i podczas II wojny światowej (s. 108-149). Tytuł rozdziału jest nieprecyzyjny: dwudziestolecie to lata 1918-1939. Tymczasem tekst rozpoczyna się od 1914 r., tj. od wydarzeń I wojny światowej, w trakcie narracji zaś sięga 1897 r., jak już o tym była mowa. Omówiono w nim udział cystersów w życiu społeczności lokalnej, duszpasterstwo, przemiany wystroju kościoła. Zbyt mało miejsca poświęcono znakomitej postaci o. Gerarda Kowalskiego, tak czynnego w środowisku naukowym krakowskim jako historyk, archiwista, bibliotekarz, konserwator, znawca sztuk pięknych, autor licznych publikacji. Na pozytywną ocenę zasługuje natomiast szczegółowe i cenne omówienie prac konserwatorsko-remontowych. Nowe fakty przynosi też podrozdział z dziejów klasztoru w latach II wojny światowej.

Rozdział czwarty omawia kulturotwórczą rolę klasztoru w PRL (s. 150-304). Autorka słusznie wiele miejsca poświęciła fundamentalnym faktom, które zmieniły kontekst istnienia klasztoru, jego funkcje i pozycję. Czynnikiem tymi były: utrata majątku ziemskiego, budowa Nowej Huty, ponowne przejęcie przez klasztor parafii św. Bartłomieja, przywrócenie klasztorowi rangi opactwa, odnowa życia cysterskiego w ramach Polskiej Prowincji Cystersów (z opatem mogińskim jako prezesem) oraz wielopłaszczyznowy udział w życiu Kościoła krakowskiego. Klasztor mogiński stał się znaczącym ośrodkiem duszpasterstwa oraz kultury religijnej i intelektualnej, organizatorem wielu form życia społecznego i twórczym centrum kultury niezależnej. Dobrze wybrzmiewa też jego rola jako ostoji oporu społecznego przeciw komunizmowi. Do tych zagadnień Autorka zebrała bogatą faktografię. Niewystarczająco natomiast zostały pokazane szeroko prowadzone prace w zakresie architektury, wystroju, konserwacji i nowych aranżacji przestrzeni klasztornej, które decydująco wpłynęły na dzisiejszy kształt kompleksu kościelno-klasztornego.

Rozdział piąty omawia kulturotwórczą rolę klasztoru w III RP, tj. po 1989 r. (s. 305-470). Szeroko omówiono w nim formy aktywności religijnej, duszpasterstwo, rozwój ruchu pielgrzymkowego, kult Jezusa Mogińskiego, działalność chóru i orkiestry, prowadzenie Liceum św. Bernarda, działalność naukową, w tym współpracę ze środowiskami akademickimi i instytucjami kultury Krakowa, prace konserwatorskie i remontowe, udział w Szlaku Cysterskim, obchody jubileuszowe, powstanie Muzeum Duchowości i Kultury Cystersów oraz otwarcie nowych pomieszczeń biblioteki.

Spoglądając na strukturę zasadniczych merytorycznych rozdziałów ma się wrażenie, że istniał pewien zamysł jednolitego potraktowania materiału. W każdym rozdziale zaplanowano bowiem partię wstępną, w której miały być scharakteryzowany kontekst polityczno-społeczny, religijny i kulturowy, a w jego ramach klasztor, jego zmieniające się zadania i cele. Była to bardzo dobra idea, wykonana niestety w niewielkim zakresie. Po raz kolejny ujawniła się tu potrzeba pogłębienia warsztatu historycznego, zarówno w zakresie literatury, jak i korzystania ze stosownych źródeł (np. nie ma potrzeby domniemywać liczby zakonników z rachunków naprawy butów, zamiast sięgać choćby do źródeł katalogowych, jak „Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos Cracoviensis”). Omówienia te nie dają skonsolidowanych ogólnych historycznych wiadomości o klasztorze, są pobieżne, z przypadkowo dobranymi faktami. To w nich powinno znaleźć się miejsce dla pokazania najważniejszych osób mających wpływ na działalność klasztoru. Zabieg taki, jak wyodrębnianie biografii opatów Augustyna Ciesielskiego i Jacka Stożka w partii dotyczącej PRL, nie dość, że tworzy oderwane od całości quasi-aneksy, to jest arbitralny – dla innych okresów nie wyróżniono bowiem w podobny sposób nikogo. Zwarte, dobrze skonstruowane wprowadzenia historyczne pozwoliłyby później skupić się wyłącznie na tematyce kulturalnej, będącej głównym tematem rozprawy.

Niestety we wszystkich trzech rozdziałach zabrakło konsekwentnego trzymania się układu problemowego. Chciałoby się, aby autorka dla każdej epoki wyróżniła te same podstawowe zagadnienia: działalność duszpastersko-religijną (w tym rozwój sanktuarium Krzyża Świętego i kult Pana Jezusa Mogińskiego), edukację, muzykę, teatr, turystykę (włącznie z pielgrzymkami jako przejawem turystyki religijno-poznawczej, która pełni doniosłą rolę kulturową), działalność naukową, wydawniczą i wystawienniczą oraz prace konserwatorsko-remontowe. Gdyby tak pogrupować faktografię, otrzymalibyśmy znakomity porównawczy obraz działalności klasztoru. Umożliwiłoby to pogłębioną analizę ilościową i jakościową w długim trwaniu. Pozwoliłoby na uchwycenie w poszczególnych epokach rzeczy stałych i zmiennych, tradycji i nowatorstwa, okresów wzrostu i osłabienia, zmiennego zasięgu

oddziaływania. O ile łatwiej byłoby wówczas nie tylko śledzić wywód, ale też dokonywać podsumowań i ocen. Szansa ta została zaprzepaszczone z braku jasnej struktury i – o czym wspomniano wyżej przy Wprowadzeniu – skłonności do nieprawdopodobnego mieszania wątków i zagadnień. Przykładów tej niefrasobliwości – by nie rzec niedbałości – w prowadzeniu wywodu i utrzymywaniu chronologii jest wiele. Tytułem przykładu wymienię kilka. Wątek wymiany organów znajduje się we wstępnym podrozdziale 3.1. *Kościół i parafia w odrodzonym państwie polskim* zamiast w podrozdziale 3.2. *Przemiany w wystroju kościoła*. Ogromny zasób informacji o powojennej do 1979 r. działalności duszpasterskiej i kulturalnej (teatr, wystawy, chór, koncerty, czasopisma, kongresy) umieszczono we wstępnym podrozdziale 4.1. *Przemiany ustrojowe i własnościowe w Polsce, budowa Nowej Huty i konsekwencje dla opactwa i parafii*. Osobno potraktowano okres kultury niezależnej w latach 80. XX w., ale też Sobór Watykański II (9 stron!). Podrozdział 4.3 *Jan Paweł II – rola i znaczenie pontyfikatu papieża* tkwi w środku rozdziału o PRL, ale omawia wydarzenia aż do 2016 r. W części poświęconej III RP podrozdział 5.2.1 *Pielgrzymki do Częstochowy i inne* omawia pielgrzymowanie od 1971 r. Podrozdział 5.2.2. *Chór i orkiestra* omawia ich tradycje przytaczając faktografię aż od lat 30. XX w. W środku widnieje podrozdział 5.2.5. *Obchody jubileuszu 800-lecia Opactwa Cystersów w Mogile*, choć jako żywo powinien on znajdować się na końcu w łączności z podrozdziałem o Muzeum, skoro rok 2022 zamyka rozprawę. Kwintesencją tej problemowo-chronologicznej dezynwoltury jest podrozdział 5.4. *Celebracja w Mogile dawnych tradycji religijnych i ludowych*, gdzie omówiono mogiłskie obchody odpustu Podwyższenia Krzyża Świętego, począwszy od XIX w.

Rozdział o klasztorze w wolnej Polsce jest wzbogacony o kalendarium wydarzeń kulturalnych po 1989 r. Sama idea zgromadzenia i uporządkowania faktografii w takiej formie zasługuje na pochwałę. Niestety razi umieszczenie kalendarium w środku rozdziału, gdzie rozrywa narrację. Naturalnym miejscem dla niego byłyby aneksy. Wymagałby też prerredagowania. Zaletą tego typu zestawień jest maksymalna precyzja w datacji i faktografii bez stylistycznych ozdobników typu „2013: Radosny czas Bożego Narodzenia rozpoczęły tradycyjne jasełka” (s. 375).

Całość zamyka zgrabne i bardzo konkretne Zakończenie (s. 471-497), którego wydźwięk rozmywa następnie Podsumowanie: obszerne, pełne powtórzeń i dywagacji ogólnych, pisanych w duchu podobnym po podrozdziału 5.7. *Cystersi w XXI wieku – organizacja, duchowość*. Taka dyspozycja wątków – nie po raz pierwszy w tej rozprawie – nie pozwoliła, aby wybrzmiał potencjał przeprowadzonych badań.

Rozprawa została zaopatrzona w obszerne aneksy. Pierwszy z nich to prezentacja wybranych map i ikonografii klasztoru mogińskiego (s. 498-507). Jest to element zbędny. Należałoby te obiekty zaprezentować w omówieniu źródeł i potraktować jako część materiału ilustracyjnego. Kolejnych dwanaście aneksów to wywiady z wybranymi osobami zaangażowanymi w życie i działalność kulturalną w klasztorze mogińskim (s. 508-577). Jest to znakomity przykład „źródeł mówionych”. Przeprowadzenie rozmów, ich rejestracja i transkrypcja to wielka zaleta rozprawy. Przynoszą one ciekawy i barwny materiał faktograficzny, nie stronią od ocen, przekazują interesujące spektrum ocen klasztoru i jego roli. Świetnie, że autorka wywiady te wykorzystała również w prowadzonej narracji.

Bibliografia została podzielona na źródła i literaturę, przy czym w partii zestawiającej źródła niezgodnie z zasadami w jednym ciągu alfabetycznie umieszczono źródła drukowane, źródła rękopiśmienne, źródła audiowizualne i mówione (wywiady). Bibliografia jest bardzo bogata i zasadniczo poprawnie skonstruowana. Są w niej jednak braki. Niekompletna jest dokumentacja przedsięwzięć kulturalnych w klasztorze i prowadzonych tam prac (np. *Wystawa sztuki religijnej. Opactwo oo. Cystersów Kraków-Mogiła*, IX 1983. Katalog, oprac. J. Stopczyński, Kraków 1983; *Prace konserwatorskie w trzech krakowskich klasztorach: kamedułów na Bielanych, cystersów w Mogile, benedyktynów w Tyńcu (l. 2005-2009)*, red. H. Rojkowska-Tasak, „Krakowska Teka Konserwatorska” 8, 2010). Nie ujęto wszystkich publikacji przewodnikowych (A. Ciesielski, *Opactwo mogińskie*, b.m.w. 1948; *Szlakiem Cystersów: Małopolska-Południe. Przewodnik: 900 lat Cystersów*, pod red. H. Leszczyńskiego, Kraków-Mogiła 1998; *Cystersi w Krakowie-Mogile*, oprac. K. Jackiewicz, Kraków 2010). Ważne byłoby ukazanie produkcji piśmienniczej cystersów dotyczącej kultu Jezusa Ukrzyżowanego w różnych redakcjach od XIX w. (A. Kronenberger, *Wiadomość o wizerunku cudownym Pana Jezusa w kościele XX. Cystersów w Mogile z dodaniem nabożeństwa*, Kraków 1877; [bez autora], wyd. 2, 1893; F. Uryga, *Wiadomość o wizerunku cudownym Pana Jezusa w kościele OO. Cystersów w Mogile pod Krakowem*, wyd. 3, Kraków 1904 [bez autora], wyd. 4, Kraków 1926; B. Deptuła, *Krótkie opowiadanie o cudownym Panu Jezusie Mogińskim*, b.m. 1989; liczne prace Korneliusza Jackiewicza OCist). Cystersi publikowali też książki dotyczące własnego zakonu (*Cystersi w Polsce. Podstawowe dokumenty*, red. P. Chojnacki OCist, W. Polek OCist, K. Jankosz OCist, Kraków 2014) czy Jana Pawła II (*Nowa Huta – nowa ewangelizacja. Jan Paweł II w Mogile*, red. A. Gryczyński, W. Zakrzewski, K. Jankosz, Kraków-Nowy Sącz 2009). Pominięto też wiele prac z zakresu historii i historii sztuki (J. Kłoczowski, *Prowincja polska cystersów w świetle akt kapituł generalnych tego zakonu w XV wieku*, w: *Polska w świecie. Studia z dziejów kultury polskiej*,

Warszawa 1972; A. Galar, *W europejskiej wspólnocie cysterskiej. Udział cystersów z historycznych ziem polskich w Kapitułach Generalnych w Cîteaux (XII-XVIII w.)*, Kraków 2014; K. Kaczmarek, *Studia uniwersyteckie cystersów z ziem polskich w okresie średniowiecza*, Poznań 2002; E. Łużyniecka, *Architektura średniowiecznych klasztorów cysterskich filiacji lubińskiej*, Wrocław 1995; eadem, *Architektura klasztorów cysterskich: filie lubińskie i inne cenobia śląskie*, Wrocław 2002); Z. Domżał, A. Wałkowski, *Z badań nad piśmiennictwem sakralnym średniowiecznej biblioteki cystersów w Mogile*, w: *Z badań nad książką i księgozbiorami historycznymi*, t. 10, Warszawa 2010; iidem, *Imię róży inaczej... Ze studiów nad skryptorium klasztoru Cystersów w Mogile do początków XVI wieku*, Łódź 2015); J. Byczkowska-Sztaba, *Rękopisy i druki muzyczne z XVIII wieku w zbiorach Archiwum Opactwa Cystersów w Krakowie-Mogile. Katalog tematyczny*, Warszawa 2013 [dokument elektroniczny]; M. Starzyński, *Herby i pieczęcie opactwa i opata klasztoru Cystersów w Mogile. Tradycja i współczesność*, Kraków 2010; S. Tomkiewicz, *Mogila*, „Teki Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej”, Kraków 1906); P. Dettloff, *Dzieje restauracji i konserwacji kościoła OO. Cystersów w Mogile w XX wieku*, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Krakowskiego” 8, 1998; M. Tarnowska-Reszczyńska, *Habitat cystersów. Uwagi o funkcjach wystroju malarskiego w kapitułarzu opactwa cystersów w Mogile*, w: *Habitat – idea, sztuka, filozofia*, pod red. S. Hrynia, Kraków 2007, s. 93-112). Nie uwzględniono licznych biogramów zawartych w „Polskim Słowniku Biograficznym”. Ze „Słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w średniowieczu” brak absolutnie podstawowego hasła Mogiła-klasztor autorstwa Waldemara Bukowskiego.

Do rozprawy można zatem wnieść jeszcze niemało uzupełnień. Niezbędne jest pogłębienie rozprawy od strony warsztatu historycznego oraz wykonanie dużej pracy koncepcyjnej i redakcyjnej. Autorka sama w zakończeniu podkreśla, jak wiele jest jeszcze do zrobienia. W zasadzie każdy z kluczowych rozdziałów mógłby być przedmiotem osobnej rozprawy, która pozwoliłaby pogłębić tematykę. Sam ten fakt pozwala uświadomić sobie skalę zadania, jakie zostało podjęte. Należy też docenić zalety. Po pierwsze, uzasadniony i ważny poznawczo wybór tematu. Po drugie, przeprowadzenie szeroko zakrojonej kwerendy w źródłach rękopiśmiennych i drukowanych, często nigdy dotąd nie eksplorowanych oraz przysporzenie nowych źródeł dzięki przeprowadzonym wywiadam. Po trzecie, zebranie bogatego materiału faktograficznego ukazującego rozległość i jakość kulturowej aktywności cystersów mogińskich w latach 1901 (a właściwie 1897)-2022. Pozwoliło to na znaczące poszerzenie wiedzy o tym aspekcie dziejów klasztoru. Po czwarte, refleksja nad charyzmatem zakonnym i potencjałem kulturowym klasztoru w przeszłości i przyszłości.

Rozprawa z perspektywy religii i kultury przynosi ważne spojrzenie na cysterską wspólnotę klasztorną osadzoną w krakowskim środowisku społeczno-kulturowym. Pokazuje ją jako organizm żywy, twórczy, pozostający w rozległej sieci społecznych odniesień, współpracujący z zapleczem świeckim, starannie pielęgnujący bogate dziedzictwo minionych wieków i aktualizujący swój ideał wobec wyzwań czasów.

Konkludując stwierdzam, że rozprawa doktorska *Kulturotwórcza rola opactwa cysterskiego w Mogile w życiu państwa i narodu polskiego oraz społeczności lokalnej w XX i XXI wieku* spełnia ustawowe wymogi i wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Bernadety Maj do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Marek Złota', is positioned in the lower right quadrant of the page.